

JOHANNES JØRGENSEN SELSKABET

NYHEDSBREV

Oktober 2010

8. Årg.

Nr. 3

JOHANNES JØRGENSEN
KLOKKE ROLAND

V. PIOS BOGHANDEL

NYHEDSBREV

Medlemsblad for
Johannes Jørgensen Selskabet

Ansvh. red. **Stig Holsting**
Lykkesholms Allé 9 A, 1.tv
1902 Frederiksberg C
Tlf. 8758 0303
Mob. 2129 0408
e-mail: stig.holsting@gmail.com
Kassererens e-mail:
mail@johannesjorgensenselskabet.dk
www.johannesjorgensenselskabet.dk
Bankkonto nr.: 1551 0010132908

Johannes Jørgensen Selskabet er et litterært forum til studium af digterens liv og forfatterskab og selskabet arbejder for udbredelsen af kendskabet hertil. Selskabet arbejder i nært sammen med Johannes Jørgensens Hus i Svendborg. Medlemskab koster 150 kr. om året. Hjemmeside: www.svendborg-bib.dk

Selskabets bestyrelse:

Stig Holsting, formand.

Birgitte Karmann Roslev, næstformand.

Brogade 37, 1, 5700 Svendborg.

E-mail: bibbkr@svendborg.dk

Tlf. 51553310

Ove Klausen, sekretær. Ottosminde 2, 8960 Randers. Tlf. 86404032.

E-mail: oklausen@fiberflex.dk

Henning Fink-Jensen, kasserer.

Krogmosevej 28, 2880 Bagsværd.

Tlf. 4444 8703

Andreas Holsting. Ved Klosteret 6, 2100 København Ø. Tlf. 31219609.

E-mail: andreas.holsting@gmail.com

Grafisk tilrettelæggelse: Kira Bierlich

Ved en lille festlighed den 4. juni blev Stig Holstings gengivelse af Johan Rohdes kendte portræt af Johannes Jørgensen afsløret og ophængt i Johannes Jørgensens Hus i Svendborg. Originalen, som hænger på Frederiksborgmuseet, udførte Johan Rohde under et besøg hos digteren i Assisi i 1922. Forholdet mellem maleren og digteren er tidligere blevet behandlet her i bladet april 2006.

Ovenstående billede viser bibliotekschef ved Svendborg Bibliotek og næstformand i Johannes Jørgensen Selskabet, Birgitte Karmann Roslev og Stig Holsting foran portrættet ved afsløringen. (Foto: Ove Klausen)

GENERAL- FORSAMLING 2010

Bestyrelsen for Johannes Jørgensen Selskabet indkalder til ordinær generalforsamling lørdag den 6. november. Dagsorden og dagens program er indlagt i bladet.

Fra Klokke Roland til Barbarkvinder

Johannes Jørgensens bog og dens rolle i tysk krigspropaganda

af Jesper Düring Jørgensen

Diplomatisk korrespondance er normalt affattet i et ulidenskabeligt, tonløst, sprogleje med en nøje afvejede brug af tilslebne abstrakter. Ved en sådan instrumentering af sproget kastes der ofte et elegancens eller i det ringeste et dansens og civilisationens mildnende lys over selv de største uforskammetheder, kynismer eller uhyrligheder; det gælder navnlig i krigstid. En sådan diplomatisk pli findes dog ikke i den indberetning, som von Moltke, Oberpräsident der Provinz Schleswig-Holstein, den 31.10.1915 indgav til indenrigsministeriet i Berlin med kopi til rigskansleren.¹ Hans indberetning drejede sig om Johannes Jørgensens netop udgivne bog *Klokke Roland*. Denne bogs fremkomst i Danmark havde fremkaldt et sådant raseri hos overpræsidenten, at han suspenderede alle diplomatiske omsvøb. Usædvanligt, men menneskeligt set meget forståeligt, hvis man anskuer sagen fra overpræsidentens side, for det emne, den fromme, katolske, danske digter havde taget for sig med hele sin lyriske lidenskabelighed, var så følsomt, som tænkes kunne i Tyskland: Det var de blodige grusomheder, det tyske felttog i august 1914 havde trukket efter sig gennem Belgien, og som den allierede krigspropaganda umiddelbart efter havde forstået at eksponere til gavn i tekst og billede som bevis på det barbari, der havde fulgt i kølvandet

på den tyske fremrykning: Destruerende artilleribombardementer af byer, voldtægt og nedskydning af kvinder og børn, vilkårlige gidseltagninger og mord på øvrigheds personer og katolske gejstlige.² Det er muligt, at det tyske overfald på det neutralt erklærede Belgien havde givet det wilhelminske Tyskland en militær fordel på kort sigt, det er dog tvivlsomt, for den belgiske modstand havde mod forventning været så hårdnakket, at det på afgørende måde havde sinket den tyske fremrykning ind i Frankrig. Derimod er det sikkert, at overfaldet på Belgien, og hvad deraf fulgte, gav ententelandene en afgørende overhånd i propagandakrigen, en overlegenhed, der holdt lige til våbenstilstands dagen fire år senere.

Publiceringen af *Klokke Roland*, der behandlede den tyske ødelæggelse af Louvain, hvor Johannes Jørgensen kort før krigen havde beklædt et professorat i æstetik, var i den slesvig-holstenske overpræsidents rasende optik et fældende bevis på, at danskerne ved at tillade denne udgivelse fuldstændig havde mistet enhver moralsk dømmekraft, og han fandt det "kendetegnende for det danske folks sjælelige forhold til Tyskland". Yderligere ville overpræsidenten vide, at samtlige landets intellektuelle – bortset fra et par få ubetydelige stemmer – under almindelig offentlige jubel skulle have bakket op om dette i

Johannes Jørgensen på den tid, da han skrev "Klokke Roland", tegnet i Siena 1915 af en ukendt, men næppe dansk tegner.

hans øjne skændselens værk. Her må overpræsidenten især have tænkt på *Politikens* anmelder, Bookman, alias Kaj Friis-Møller, der den 27. september havde rost Johs. Jørgensens bog i en ellers klogt afdæmpet, men netop derved troværdigt virkende anmeldelse. Denne hån mod det tyske folk kunne ikke gøres god igen, og i fremtiden ville enhver venskabelig forståelse mellem de to nabofolk være en umulighed, hed det truende, og som afslutning på sin kannede mente overpræsidenten, at der trods alt måtte være en selvrespektens grænse for Tysklands anglen efter dansk sympati.

Det var en dundertale, der gjorde indtryk. Ikke i Danmark, hvor man intet anede om overpræsidentens ophidselse, men i Tyskland, og fra indenrigsministeriet slog

dønningerne ind over det tyske udenrigsministerium og hermed ramte verdens brodsø også den tyske gesandt i København, Ulrich Graf von Brockdorff-Rantzau, da indenrigsminister og overpræsident i kor og lige højroastede forlangte, han skulle rejse sag mod *Politiken* og mod Johannes Jørgensen på grundlag af den danske preselov af 17.7. 1915, § 2. Dette krav vakte Brockdorff-Rantzaus indædte ærgrelse, fordi det i en sjælden grad stred mod den afdæmpede propagandapolitik, som han omtrent fra krigens begyndelse havde søgt at gennemføre i Danmark i bedste forståelse med den danske udenrigsminister Erik Scavenius, og i et svar på ikke mindre end 10 maskinskrevne sider skærpede han sin ellers altid køligt tilslebne tone til en bidende, polemisk ironi vendt mod både overpræsident og indenrigsminister. Blandt andet hævdede Brockdorff-Rantzau spydigt, at han kunne genkende den berygtede slesvigholstenske hetzforfatter og danskerhader Karl Strackerjahns tone og sprogbrug i overpræsidentens og indenrigsministerens indberetninger. – I parentes skal bemærkes, at der i Ausw. Amts Archiv findes et læg med Strackerjahns navn. Lægget har den lidet anerkendende, men dækkende overskrift: "Das staatsgefährliche Treiben des Schriftstellers Karl Strackerjahns", en bedømmelse, der afslører, hvor lidt Strackerjahns giftigt antidanske og antisønderjyske provokationer passede ind i den tyske politik overfor Danmark. Navnlig havde hans påstande om, at dansksindede sønderjyder på Vestfronten i højere grad optrådte som desertører end andre, forvoldt adskillig administrativ ulejlighed, idet diverse

militære og civile myndigheder måtte spille tid med at undersøge, i hvilken grad hans påstande passede. Resultatet blev, at de ikke holdt vand, men det var vanskeligt på forhånd at lukke munden på Strackerjahn, eftersom han havde gode forbindelser til kredse, der stod kejseren, den allerhøjeste krigsherre, nær.³ Ved at nævne Strackerjahn i forbindelse med overpræsident og indenrigsminister, lykkedes det i virkeligheden Brockdorff at kaste et grelt, utroværdigt lys over de to embedsmænds påstande.

I sit svar havde gesandten dog måttet indrømme, at den danske presses holdning til Tyskland gennemgående var kritisabel, men så længe den radikale regering havde magten, ville det intet betyde politisk, og for yderligere at strø sand på sagen nævnte han, at han havde sluttet aftale med den danske udenrigsminister Erik Scavenius om at lade alle indenrigspolitiske spørgsmål hvile, så længe krigen varede, for desto grundigere at afregne med "alle chauvenisterne" bagefter. – En i datiden rundhåndet tysk betegnelse for nationalt sindede politikere og meningsdannere i Danmark til højre for de radikale og socialdemokraterne. – Enhver tale om sagsanlæg afviste han. Det ville kun fremkalde yderligere antitysk presseomtale og dermed vanskeligheder for den danske regering. Endelig prøvede han at bagatellisere hele sagen ved at henvise til, at der ikke havde stået andet i *Klokke Roland* end det, den fjendtlige presse allerede til overmål havde skrevet om felttoget i Belgien, og sluttelig gav han denne dybt nedladende, psykologiserende karakteristik af Johannes Jørgensen og hans forfatterskab:

"Johannes Jørgensen gjaldt for at være den yngre danske litteraturs mest håbefulde talent, indtil han efter en stormende ungdom blev katolik og forfaldt til en mysticisme og obskurantisme, der på det mest levende minder om Paul Verlaines og Huysmans. Han forfattede efter sit 'brud med verden' næsten udelukkende 'religiøs litteratur' ganske vist med digterisk fantasi, men samtidig med en vis monomani i udmalningen af martyrerne legemlige selvpinsler, hvilket tyder på en bestemt forvirring i hans følelsesliv. Hans værker om Den hellige Franz af Assisi og Den hellige Katharina er værker med en udsvævende fantasi og er som sådan blevet optaget med afstandtagende undren af den herværende presse".⁴

Til sidst pointerede Brockdorff, at det vel ikke kunne udelukkes, at Johannes Jørgensen var blevet opfordret til at skrive sin bog fra ententens side. Om nogen dansk tilskyndelse kunne der ikke være tale, hvorfor bogen ikke kunne have noget at gøre med det, den slesvigholstenske overpræsident så smagfuldt havde kaldt "*das seelische Verhältnis des dänischen Volkes zu Deutschland*". Som en imødegåelse af overpræsidentens påstand om, at det kun var få, betydningsløse stemmer, der havde talt Tysklands sag, bragte Brockdorff den i datiden kendte debattør og digter Karl Larsen på bane som et eksempel på det modsatte med følgende spydige æselspark til overpræsidentens forsøg på en psykologisering af danskerne: *"... at denne professor Larsens fader faldt som officer på Dybbøl, er endelig en detalje, af hvilken jeg ikke drager slutninger med hensyn til sjæleliv og moralsk styrke, men jeg vil dog ikke undlade at nævne det."*⁵

Pointen var, at Karl Larsen fra krigens begyndelse åbent – men også mod diskret, gunstig betaling – et aspekt Brockdorff klogeligt undlod at nævne – havde talt Tysklands sag, til trods for at hans fader var faldet på Dybbøl som dansk ingeniørofficer i 1864. På baggrund af det danske nederlag i den krig fandt Brockdorff det upassende at tale om danskeres sjælelige forhold til Tyskland, og med yderlig personlig adresse til overpræsidenten stillede han det kontante spørgsmål, om han som tysk ville have kunnet glemme, hvis han havde været i samme situation som danskerne efter 1864.

Fremkomsten af *Klokke Roland* vakte således et betydeligt postyr på tysk side, og når denne ellers temmelig ukendte og måske perifere episode er gengivet her, skyldes det mindre kuriositeten, men mere at denne affære siger noget grundlæggende om den effekt, propaganda kan have, som egentlig rækker længere end blot til det episodiske og til dagsaktualiteten i 1915. Johannes Jørgensens bog nåede 21 oplag og må derfor have øvet stor, bekræftende indflydelse på den offentlige mening i Danmark, der i forvejen langt overvejende var for England og Frankrig. Fremkomsten og modtagelsen af *Klokke Roland* var derfor i sig selv et iøjnespringende tysk propagandanederlag. Det betød, at dagsordenen endnu en gang blev overtaget af ententen og dens synspunkter tilmed på en så stærkt provokerende måde, at det i praksis lammede enhver tysk reaktion. Som et moment yderligere, der ganske vist ikke var synligt for offentligheden i datiden, kan man ud

fra overpræsidentens reaktion konstatere, at provokationen rakte helt ind i de tyske regeringskontorer og skabte dybtgående splid om sagens håndtering og om udøvelsen af propaganda i Danmark. Med sit krav om en stærk offentlig reaktion mod Danmark gik overpræsidenten lige i provokationens fælde, mens gesandten af al magt søgte at undgå at gøre ham selskab. I modsætning til så mange i Tyskland havde Brockdorff et indgående kendskab til dansk mentalitet, han forstod og læste dansk, men talte det ikke. Blot en månedstid efter krigsudbruddet havde hans rådgiver på presseområdet, professor Anton Hollmann, udarbejdet en grundig betænkning vedr. dansk presse og pressebearbejdning. Hollmann havde som landøkonom og som beundrer af den danske højskolebevægelse et årelangt kendskab til danske forhold, byggende på et personligt kendskab til bl.a. Georg Brandes og andre toneangivende personligheder i det danske kulturliv, blandt andet historikeren og nationalbankdirektøren Marcus Rubin, den radikale konsejlpræsident (statsminister) C. Th. Zahle og udenrigsminister Erik Scavenius. Det var et netværk, der havde givet gesandten et illusionsløst kendskab til danskernes grundlæggende indstilling til krigen og dens parter. Om disse personligheder hed det, at de ikke var specielt sympatisk indstillet overfor Tyskland, men de havde et grundigt kendskab til landet og samtidig en klar opfattelse af Danmarks stilling og interesser, og så besad de tilstrækkeligt mod til ikke at falde for den generelle antityske folkestemning. Blandt de danske kulturpersonligheder, som gesandten støttede sig på, var også

"Klokke Roland" nåede at komme i 21 oplag i Danmark, men omtrent lige så hurtigt spredtes den internationalt i oversættelser til de europæiske hovedsprog, samt flamsk. Eksempler på oversættelser fra Det Kongelige Biblioteks samling.

Gyldendals direktør Peter Nansen. Siden sin tiltrædelse af denne stilling i 1896 havde han til almindelig forbløffelse for den skrivende verden i København på en gang formået at sikre Gyldendals position som det alt dominerende forlag i Danmark, samtidig med at han også havde forstået at opbygge et sjældent tillidsforhold til samtlige forlagets forfattere, så forskellig i livsopfattelse, de ellers kunne være. En af disse skikkelser var Johannes Jørgensen. Gyldendal havde stedse indtil 1915 været hans faste forlag, men da han indsendte manuskriptet til *Klokke Roland* i sommeren 1915, rantes han til sin forbløffelse af Peter Nansens afslag:

"Kære Johs. Jørgensen! Jeg er meget ked af at skulle meddele Dem, at Deres nys modtagne Bog ifølge de Principper Forlaget under Krigen strængt har fulgt, ikke kan udkomme hos Gyldendal. Fra den

Dag, Krigen brød ud, væltede det ind til os med Tilbud fra Udlandet og fra Hjemlandet om Bøger for og imod, Bøger med Angest og Anklager, med Had og med Ophidselse eller med overstrømmende Beundring, med Sejrsfanfarer. – Kort sagt en forbitret Krig paa Papiret. Vi tog det Standpunkt: At holde os til det objektive og helt neutrale og ganske officielle. Vi udgav for de forskellige krigsførende Landes regeringer deres blaa, røde, gule og hvide Bøger. Vi paabegyndte Udgivelsen af et saavidt muligt objektivt sagkyndigt Hefteværk om Krigen; vi har nu sidst paabegyndt Udgivelsen af Soldaterbreve fra forskellige Fronter. Det andet var uoverkommeligt. Desuden har Gyldendal som [papiret beskadiget] verdenskendte nordiske Forlag den Position at være lidt forsigtig og ikke skabe det Indtryk, at vi spekulerer i Krigen. Vi har sagt nej til Karl Larsen, Gjellerup og andre tyskbegeistrede af vore Forfattere,

ligesom vi har sagt Nej til Fr.v. Jessen og andre fransk og engelsk begejstrede. Og ligesom vi nu maa sige Nej til Dem. Thi begynder vi at gøre Undtagelser maa vi blive ved. Karl Larsen forstod og billigede vort Standpunkt. Men tager vi Deres Bog vil han med rette føle sig brøsthølden. [.....] De ved, at Forlaget altid, hvor det er muligt, imødekommer Dem. At De er en af vore allermost begunstigede Forfattere. Jeg haaber da ogsaa, at De, ligesom vore andre Forfattere vil acceptere Begrundelsen af de valgte Principper. Vi har et Par mindre Forlag – Pio og Erslew og Hasselbalch, – der besørger alle Krigsbøger. Og de kan give en [Papiret beskadiget]–. Utvivlsomt vil f.eks. Pio være glad for at faa Deres Bog. Maa jeg tilbyde ham den? At denne Bog, der jo er en Øjeblikks-Bog, mest Aktualitetsinteresse, udkommer paa et andet Forlag, spiller jo ingen Rolle. Den vil dog ikke høre hjemme i Deres samlede Skrifter.”⁶

Resultatet blev, at Pio – ganske som Nansen havde foreslået – overtog udgivelsen af *Klokke Roland*. Spørgsmålet er imidlertid om ikke de neutrale principper, Nansen henviste til som de gyldendalske, i virkeligheden var udstukket af Brockdorff-Rantzau i det tyske gesandtskab. Den forsigtige kurs, Nansen så omhyggeligt havde afmalet i sit brev, er under alle omstændigheder tæt på at være identisk med de retningslinjer, Brockdorff havde ladet være gældende for udøvelse af tysk propaganda i Danmark siden krigens begyndelse. Ikke så forbavsende, Peter Nansens sympati lå hos tyskerne, og krigen igennem stod han i forbindelse med gesandten og med flere af gesandtskabets medarbejdere, først

og fremmest Josef Melnik, der var pressemedarbejder. Fra tid til anden optrådte Melnik ligefrem som agent på rejser mellem St. Petersborg og Berlin med København som bekvem mellemstation, hertil kom desuden presseattachéen Prins Sayen Wittgenstein.⁷

Hos Gyldendal var der dog langt fra enighed om de nansenske udgivelsesprincipper. Frederik Hegel, der var Nansens meddirektør og ejer af forlaget, havde i et brev til Johannes Jørgensen – efter *Klokke Rolands* salgssucces var en kendsgerning – udtrykt vrede over Nansens afvisning af bogen: *”Hvor var det dog harmeligt med ”Klokke Roland” som vi ikke tog. – Den samlede Udgave skal vi til at virke stærkt med i de kommende Maanedre”*,⁸ hed det i Hegels brev, der åbenbart sigtede på både at kompensere forlag og forfatter. Havde Peter Nansen ligefrem kunnet forpurre en udgivelse af *Klokke Roland* er det højest tænkeligt, at han ville have forsøgt at gøre det, men med den vægt Johannes Jørgensen havde som forfatter, ville enhver tanke om noget sådant på forhånd være umuligt, det er bl.a. i det lys man skal se Nansens anbefaling af Pios Forlag, hvis forlagsprofil i forvejen var aldeles ententevenlig. Tilfældet *Klokke Roland* viser således, hvor vanskeligt det var for det tyske gesandtskab at øve indflydelse på den offentlige mening i Danmark i krigsårene. I 1915 havde det ellers en overgang set lovende ud; alligevel endte det med en fiasko. Baggrunden herfor var til dels det samarbejde, som Brockdorff-Rantzau havde indledt med den danske maler, redaktør, stumfilminstruktør og forfatter Louis von Kohl. I efteråret 1915

havde han været udset til at være stråmand i et hemmeligt forsøg på at opkøbe den ententevenlige avis *Vort Land* og til det formål havde gesandten fremskaffet en sum på 100.000 kr. som han efterfølgende havde overladt von Kohl. På en ikke ganske gennemskuelig måde rygtedes Kohls bladvæk, og der opstod risiko for at affæren blev offentlig kendt. Det lykkedes at forhindre en skandale, og gesandten traf også aftale med Kohl om tilbagebetaling af de 100.000 kr., men tilsyneladende skete det ikke.⁹ Til gengæld grundlagde Kohl de følgende par år et helt forlags- og tidsskriftimperium, som anvendtes til plantning af mere eller mindre diskret tysk propaganda. En af de virksomheder Kohl rådede over var forlaget Nordiske Forfatters Forlag. Oprindeligt et en-mandsforetagende grundlagt af forfatteren Emil Rasmussen i 1904, men siden havde det ført en upåagtet tilværelse uden mange udgivelser. Ikke en gang Emil Rasmussens egne bøger udsendtes på forlaget, idet han som regel foretrak at publicere på Gyldendal, men da forlaget på Kohls initiativ omdannedes til aktieselskab kom der på basis af de tyske penge gang i sagerne. I foråret 1917 udsendte Emil Rasmussen en bog med den inciterende titel *Barbarkvinder*. Rammen i bogen er en fransk krigsfanges skildring af sine erotiske oplevelser i München, hvor krigssituationen har medført at der ikke længere findes mænd, hvorfor Tysklands kvinder som erstatning kaster sig over krigsfangerne fra ententelandene for at få tilfredsstillet deres "barbariske sexhunger". Bogens stærke overdrivelser er tænkt som et satirisk overbud vendt mod den litteratur, der på baggrund af

felttoget i Belgien i 1914 havde fremstillet tyskerne som hunner og barbarer, men samtidig har dette anslag givet Emil Rasmussen lejlighed til at lade erotik og sex udgøre et ledemotiv bogen igennem. Ud fra datidens normer uden tvivl en dristighed, men set med nutidige øjne bare en kluntet kuriositet, men bogen havde desuden en særlig adresse til Johannes Jørgensen og til *Klokke Roland*. Noget som læseren gøres opmærksom på allerede på titelbladet: "À mon Ami Johannes Jørgensen", hedder det tilegnende på titelbladet, og i selve bogen er Johannes Jørgensen indlagt som en biperson, hvem fortælleren finder stirrende inspireret op mod klokkerne i Frauenkirches tårne. På den måde lå Barbarkvinder i en vis forstand i slipstrømmen efter succesen med *Klokke Roland*. Ganske vist nåede *Barbarkvinder* ikke 21 oplag, men 6 blev det til og i alt 6.700 eksemplarer tilmed på trods af en efter alt at dømme berettiget negativ anmeldelse af Kai Friis-Møller i *Politiken*. I sin bog *Memoier på høje tid* omtaler Kai Friis-Møller Emil Rasmussens bog og nævner, at dens salgssucces havde ærgret ham, hvorfor hans negative anmeldelse havde været tænkt som et forsøg på at forhindre bogens succes men dermed også en succes for tysk krigspropaganda i Danmark. Da det ikke var lykkedes, havde han fundet anledning til at kontakte Indenrigsministeriet med det ledende spørgsmål: "Hvad agter ministeriet at foretage sig i anledning af Emil Rasmussens bog?". Kai Friis-Møller stillede netop det spørgsmål, fordi ministeriet året før havde nægtet ham tilladelse til en offentlig oplæsning af Kiplings *Barrack Room Ballads* med den

begrundelse, at et sådant arrangement fandtes at være i strid med Danmarks neutrale holdning, men nu udnyttede Friis-Møller denne affære til at lægge pres på ministeriet i den aktuelle situation. Indenrigsministeriet vred sig ud af klemmen ved at anlægge sag mod Emil Rasmussen ved Kriminal- og Politiretten for overtrædelse af straffelovens § 184, der drejede sig om offentliggørelse af utugtige skrifter og billeder. Sagen førtes helt til Højesteret, men dømt blev Emil Rasmussen ikke desto mindre. *Barbarkvinder* blev beslaglagt, og satsen til bogen blev i ubrugelig stand leveret tilbage til bogtrykkeren. På den måde lykkedes det alligevel Kai Friis-Møller at forhindre videre udbredelse af *Barbarkvinder*. For Nordiske Forfatters Forlag og for Emil Rasmussen udviklede sagen sig til en skandale, og det der til en begyndelse lignede en gylden salgs-succes i slipstrømmen på *Klokke Roland* endte som en økonomisk bet for det for tyske penge drevne forlag. Det standsede

dog ikke Emil Rasmussen, og med det stærkt hadske skrift *Løgnens Riddervagt*, "*Barbarkvinder*" og *Danmark* gik han til modangreb på Kai Friis-Møller og Pios Forlag, der beskyldtes for at gå ententens ærinde. Om det bragte nogen retfærdiggørelse er tvivlsomt, men at dømme efter Emil Rasmussens voldsomme for ikke at sige grove ordvalg, kan det udover den udtalte bitterhed måske også have bragt ham nogen personlig lettelse. Johannes Jørgensens forsvarsskrift for Belgien blev således anledning til langt mere end man umiddelbart skulle have forventet.

Jesper Düring Jørgensen, f. 1944, cand. phil. i dansk 1972, forskningsbibliotekar samt chefsikringsrådgiver ved Det Kongelige Bibliotek. Har skrevet afhandlinger om kultur- og lærdomshistoriske emner, bl.a. om tysk kulturpropaganda i Danmark. Har afsluttet en monografi over digteren og debattøren Karl Larsen med titlen Den smilende Kamæleon.

¹ Ausw. Amts Archiv Pk.56 Rigsarkivet

² John Horne and Alan Kramer: *German Atrocities 1914 A History of Denial*, New Haven and London 2001.

³ Ausw. Amts Archiv pk.56, Rigsarkivet

⁴ Oversættelse til dansk ved nærværende forfatter af Brockdorff-Rantzaus indberetning i Ausw. Amts Archiv, pk. 56. Rigsarkivet.

⁵ Sst.

⁶ Brev fra Peter Nansen til Johannes Jørgensen. Gyldendals kopibøger 1915. Gyldendals arkiv i Kongl. Bibl.

⁷ Se Jesper Düring Jørgensen: "Tyske forsøg på kulturpropaganda i Danmark under den første verdenskrig." i: *Fund og Forskning* bd. XXVI 1982-83, s. 125 – 152. Af samme: "Agenten gesandten og Georg Brandes" i: *Umisteligt festskrift til Erland Kolding Nielsen*, Kbh. 2007, s. 335 – 359.

⁸ Brev fra Frederik Hegel, Gyldendals kopibøger 1915. Gyldendals arkiv Kgl. Bibl.

⁹ Se Jesper Düring Jørgensen: "Der gentlemanerpresser eller spindoktor i utide. Louis von Kohl" i: John T. Lauridsen red. *Over strengen – under besættelsen*, Kbh. 2007, s. 451 – 502.

Sommermødet 2010 samlede den 22. august atter fuldt hus, selvom vejret havde valgt denne dag at sende sine kaskader af regn ned over København. Et enkelt punkt på programmet – Stig Holstings ”Kvinder i Johannes Jørgensens liv” blev erstattet af Anders Ehlers Dams foredrag om Vitalismen i Dansk litteratur omkr. År 1900, der var aktuelt i anledning af foredragsholderens netop udkomne bog om emnet.

JOHANNES JØRGENSEN og HALLDOR LAXNESS

Enhver forfatter med en trofast læser-skare får af og til tilsendt manuskripter fra håbefulde begyndere til behagelig gennemlæsning og udtalelse. Således også Johannes Jørgensen. Men dertil fik han også henvendelser fra søgende forfattere, som hos ham mente at kunne finde gode råd i deres åndelige dilemma, kendt, som han var, som en kompromisløs forfatter til religiøs-katolske bøger.

Som en reaktion på naturalismens fremmedgørelse overfor det metafysiske søgte især mange kunstnere op mod slutningen af 1800-tallet efter et mere åndeligt ståsted, en reaktion som Helge Rode betegnede ”Det sjælelige gennembrud”. Georg Brandes’ felttog mod kirke og kristendom kunne ikke i længden lægge en dæmper på denne åndelige rørelse. Adskillige nordiske kunstnere gik skridtet videre og gav sig i kast med mere spirituelle eksperimenter, som ikke sjældent førte dem i kontakt med katolicismen, uden at det nødvendigvis resulterede i en egentlig konversion. Deres bevæggrunde var naturligvis vidt forskellige, men altid var det resultatet af lange overvejelser og mere eller mindre utilpashed ved den litterære materialisme.

Eksempler herpå er svenskerne August Strindberg, Ola Hansson og Ernst Norlind og danskeren Konrad Simonsen. Andre,

som f.eks. svenskeren Sven Stolpe, finnen Göran Stenius, den dansk/norske Sigrid Undset og vor egen Johannes Jørgensen gik over og blev der. Men også den unge islænding Halldor Gudjonsson, siden kendt under navnet Laxness, mærkede dette sjælelige gennembrud røre på sig, og da Johannes Jørgensen for mange stod som den, der mest kompromisløst havde kastet sig i den katolske kirkes arme, søgte også Laxness hans råd.

I brevregistranten over Johannes Jørgensens korrespondance på Det Kgl. Bibliotek ligger der et brev fra ”Haldor Gudjonsson fra Laxness”, som han underskriver sig. Brevet er dateret Store Kongensgade 96, 1. september 1922 og er en åben bekendelse over hans åndelige søgen. Han beder Johannes Jørgensen om råd til at finde et stille sted, ”hvor der leves i fromhed og bøn”, som han udtrykker det. Johannes Jørgensen efterkommer tilsyneladende hans ønske og anbefaler ham at søge til benedictinerklosteret Saint-Maurice i Clervaux i Luxembourg, der er kendt for at være søgt af unge mænd fra de skandinaviske lande. Hans anmodning var ikke forgæves, for på et tætskrevet brevkort dateret Clervaux 6. nov. 1923 skriver Laxness til Johannes Jørgensen i Assisi og takker ham ikke kun for hans introduktion

Den unge Halldor Laxness på den tid, han kontaktede Johannes Jørgensen

i klosteret men for hans forfatterskab, som har ført ham til katolicismen.

Så langt så godt.

Men den unge islænding havde på vejen til klosteret også indhøstet andre erfaringer. Således havde han i Berlin mødt elendigheden efter verdenskrigens ufattelige lidelser, der havde påført ham et socialt og menneskeligt dilemma: hvad var meningen med alt dette? Meningen fandt han så i katolicismen, hvor lidelsen alene syntes at give en smule mening. Som med så mange andre unge søgende, der fandt frem til katolicismens definition på liv og lidelse, ville han tage den fulde konsekvens og søge klosterlivets kontemplation og gudserkendende åndelige disciplin.

I februar i år udkom der en omfattende biografi over Halldor Laxness, skrevet af den iskandske forsker Halldor Gudmundsson. Den synes at være rundt i alle hjørner og lede efter spor af forfatteren og har således også en grundig redegørelse for hans møde med katolicismen. Laxness vej til den katolske kirke adskiller sig da ikke væsentligt fra den, som så mange andre fulgte men påkalder sig naturligvis en vis offentlig og litterær

interesse. Selvom Johannes Jørgensen i sine dagbøger ofte kvier sig ved at være åndelig vejviser, en status han absolut ikke fandt sig værdig til, så har adskillige både danskere og folk over hele verden som den unge Laxness fundet vejen til den katolske kirke ved hans bøger. Lad så være, at motiverne kan været nok så forskellige, men tilbage er dog den kendsgerning, at hans sprog og den inderlighed, han lægger for dagen i sine bøger, griber så stærkt, at nogle måske vil kalde det en form for forførelse.

Men for en mand som Laxness, der et stykke af vejen syntes at være gjort af samme stof som Johannes Jørgensen, har der været tale om et sjæleligt behov. Som Jørgensen blev han grebet af en stærk social indignation ved konfrontationen med social uretfærdighed og nød, men hvor Johannes Jørgensen fandt svaret i kirkens sociallære og især i den franciskanske spiritualitet, kastede Laxness sig snart over kommunismen. Hans engagement i, hvad han end tilsluttede sig, kan i så henseende ligne Johannes Jørgensens kompromisløshed, og gennem sit lange liv levede Laxness et meget omtumlet og litterært produktivt liv, som i 1955 gav ham Nobelprisen i litteratur og i 1969 Sonningprisen. Hvad der dybest set bevægede ham til at søge modpolerne skal måske finde sit svar i hans litteratur. Siden forlod han kommunismen og vendte sig atter mod katolicismen. Sine sidste år boede Laxness i Island, hvor han bl.a. mødte pave Johannes Paul II under dennes besøg i Island i 1989.

Den 8. februar 1998 dør han 90 år gammel.